

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

PROBLEMS ON MIGRATION PROCESS OF CHILDREN LIVED IN TURKEY

Yüksel KAŞTAN*

Özet

Dünya'da 20.Yüzyılda siyasi, ekonomik, dini, eğitim, sağlık, terör ve doğal afetler nedenleriyle bölge içinde, bölgeler arasında bazen de ülkeler arasında göç hareketleri yaşanmıştır. Toplumsal oluşumlarla birlikte çocukların eğitimi üzerinde ailesi, toplumun kuralları ve çevre, din ve meslek kuruluşları etkin olur. Doğal olarak aileyle beraber göç yaşayan çocuk, çevresel, mesleki ve bazen de inanış açısından farklı eğitimlerle karşılaşmışlardır. Devlet kendi okullarında kendi vatandaşlarını yetiştirecek, onlara dil, tarih, ülkü birliği sağlarken aynı zamanda kendi geçimini sağlayacak meslek bilgisine sahip olması ve okulda aldıkları diplomaların önce ülkesi içinde sonra diğer ülkelerde geçerli olacak şekilde verecektir. Bu anlamda Türkiye'de erkek ve kız çocuklarının önce ilkokul, sonra ortaokul ve lise öğrenimleri yasal zorunluluk haline gelmiştir. Ülkede öğrenciler kendilerine iyi bir gelecek sağlayabilmek için iyi bir eğitim sürecinden geçmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de 1923-1950 arasında nüfus yavaş artar ve ancak başkent olması nedeniyle Ankara ve daha sonra Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin kurulduğu yerlere doğru bir göç yaşanır. Ülkede 1950 sonrasında başlayan kırsal alandan kent merkezlerine göç, 1990 sonrasında giderek artmıştır. Göç yaşayan öğrencilerin bu bağlamda göç yaşamayanlara göre avantaj ve dezavantajları öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de göç yaşamış ailelerin çocuklarının eğitim sürecinde karşılaştıkları problemleri ile göçün çocukların eğitimi üzerindeki etkisi araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, göç, göç yaşayan çocuk, eğitim, problem.

Abstract

In the 20th century the world political, economic, religious, educational, health, terrorism and natural disasters in the region of reasons, sometimes it is also significant migration between regions, and countries. Family on the education of children with social development, social rules and environmental, religious and professional organizations will be active. Children living with the family as the natural migration, environment, vocational training and sometimes they also encounter different in terms of belief. State in their own schools to educate their citizens, their language, history, ideals of unity, while at the same time will give to be available in other countries later in the country before the diplomas they receive at school and have knowledge of the profession to ensure their livelihood. In this sense, primary school boys and girls in Turkey before, after school and high school education has become a legal obligation. Country, students are required to go through the process to ensure a good education themselves a better future.

Population slowly increased between 1923-1950, but due to the capital Ankara in Turkey and then migrate to where there is a right of establishment of state-owned enterprises. Migration from rural areas to urban centers in the country which started after 1950, has increased gradually after 1990. Students who stands out advantages and disadvantages of migration than those who immigrated in this context.

In this study, the impact on education of children with migration problems faced by the children of families in the educational process in Turkey experienced migration will be explored.

Keywords: Turkey, children's exposure to migration, education, problem.

* (Doç. Dr.); Akdeniz Üniversitesi, kastanyuksel@hotmail.com

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

GİRİŞ

Nüfusun, devamlı yaşam bölgelerini kişisel olarak ya da aileler ve gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine göç denmektedir.¹ Göçün tanımına göre ilişkin tanımlara bakıldığında, insanların sürekli olarak yaşadığı yerlerden zorunlu olarak ya da beklentilerine cevap verebilecek yeni coğrafyalara doğru gönüllü olarak bir hareketlilik olduğu görülmektedir. Bu hareketliliğin sonucunda gerek yaşam koşullarında, gerekse kültürlerinde değişimler gerçekleşebilmektedir.

İnsanların doğdukları toprakları bırakıp yeni yerlere göç etmesinin temelinde yatan çok sayıda neden vardır. Göç nedenleri genel olarak nüfus problemleri, ekonomik problemler, çevre şartlarındaki bozulmalar, eğitim şartlarındaki yetersizlikler, siyasi problemler ve savaşlar olarak sıralanmaktadır. Bu nedenlerin en önemlileri ekonomik ve siyasi problemler olarak ifade edilmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik nedenlerle çok sayıda kişinin yaşadığı alanları devamlı olarak terk ettikleri görülmektedir. Ayrıca siyasi problemler de insanların göç etmesinde önemli olmaktadır. Çevre şartlarındaki bozulmalar, iklim değişimleri, erozyon, su baskınları, deprem ve volkanik patlamalar gibi doğal olaylar, insanların göç etmelerinin en önemli nedenlerindedir.

Göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik, eğitim v.b. tüm bünyesi ile yakından ilişkili ve etkileyici bir olaydır. Türkiye'nin bütün bölgelerinde yaşanan köyden kente göçün olumsuz etkilerinin başında toplumsal yapının temel ögesi olan eğitimin özellikle ilköğretim işleyişinin bozulması, yetersizleşmesi ve yaygınlaştırılmaması gelir. Buna bağlı olarak göç ile kente gelen çocuk, ailesinin geleceğine ait tutumlarından tamamıyla etkilenir.

Göç, toplumların, özellikle ailelerin yapısını derinden etkileyen unsurlardan biridir. Göç olgusuna bakıldığında bunun temelinde bazı nedenlerin olduğu göze çarpmaktadır. Aslan ise göçün nedenlerini zorunluluk ve gönüllülük olarak açıklamıştır. Bireylerin gönüllük nedeni olarak göç sebeplerini yeni yerlerin beklenti ve isteklerini karşılama umudu; zorunluluk nedeni olarak ise devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik vb. konularda aldığı kararların yerine getirilmesi sırasında nüfusta oluşturulan hareketlilik olarak ifade edilmiştir. İnsanların gerek zorunluluktan gerekse gönüllü olarak başlattıkları bu göç hareketleri onların öncelikle kendi hayatlarındaki daha sonra ise toplum hayatını ilgilendiren beslenme, barınma ve en önemlisi sağlık ve eğitim alanlarındaki sorunlarla karşılaşmalarına neden olduğu görülmektedir.²

Sanayileşmiş ülkelerde 18. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen göç hareketlerinin ülkede 1950'li yılların sonlarında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ayrıca ülkenin özel durumlarına bağlı olarak göç hareketlerinin nedenlerini genel nüfus içinde genç yaş grubunun kalabalık oluşu, tarım kesiminde görülen açık ve gizli işsizlik ve yanlış tarım politikaları, eğitim

¹ Hayati Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazi Büro Yayınevi, Ankara,1994,s.165.

² Cahit Aslan, *Göç-Eğitim-Batman ve Çocuk: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göçün Aile ve Çocuk Eğitimi Üzerindeki Etkisi.* <https://www.google.com.tr/webhp?hl=tr#hl=t&q=egitim.cu.edu.tr%2Fmyfiles%2Fopen.aspx%3Ffile%3D942.doc%E2%80%8E> adresinden 18 Mayıs 2013'te alınmıştır.

durumunda ve hayat tarzında görülen iyileşme ve ilerleme, eğitim yoluyla meslek edinme, refahın artışı, ekilecek arazinin darlığı ve miras yoluyla toprağın parçalanması, tarımda makineleşme, kan davaları, can ve mal güvenliğinin zedelenmesi, geniş aile otoritesinden kurtulma eğilimi, ulaştırma ve haberleşme ağının genişlemesi ile kitle haberleşme araçlarının etkinliğinin artması, kırsal bölgelerde değer hükümlerinde meydana gelen değişimler, mevsimlik göçler, doğal afetler dolayısıyla mecburi yapılan göçler (deprem, su baskını v.b.), çocuklar için daha iyi bir öğrenim arzusu, siyasi sebepler, terör ve mezhepsel çekişmeler şeklinde sıralanmaktadır:³

Yeterli potansiyele sahip olmayan ya da potansiyelleri değerlendirilmemiş olan yörelerde yaşayanlar göçe en çok katılanlar arasındadır. Türkiye’de iç göç, kırsal kesimde nüfusun artması ve kentlerde sanayileşmeye bağlı olarak, iş bulma imkânlarının gelişmesiyle artış göstermiştir. Dolayısıyla iç göçteki en büyük etken ekonomik sıkıntılardır.

Eğitim düzeyinin yükselmesiyle ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve yurtdışından dönen işçilerin önemli bir kısmının kentleri tercih etmesi de itici etmenler arasındadır. Köyünden ayrılan ya da ayrılmaya hazır bulunanları kentlere doğru çeken ekonomik ve toplumsal etmenlerdir. Büyük kentlerdeki iş olanaklarının fazla olması, haklarına daha fazla sahip çıkılacağı düşüncesi köylerdeki insanlara kenti cazip göstermektedir.

Gecekondu ailesi, toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından bir ucu köyde, öbür ucu kentte iki aile tipi arasında bir geçiş durumu gösterir. Bu kurumun yapısında ve görevlerinde, köy ailesi özellikleri ile kent ailesi özelliklerinin bir arada bulunması, onu kendine özgü bir tür yapmıştır.⁴ Genel olarak gecekondu ailesi denilince, Türkiye'nin belirli bir döneminin toplumsal yapı koşullarında ortaya çıkmış ve yine bir süre sonra ortadan kalkması beklenen kendine özgü nitelikleri olan, uzun bir toplumsal tarih göz önüne alınınca, yaşamı kısa sürecek “mutsuz” bir aileyi yansıtmaktadır.⁵

A. GÖÇ İLE BERABER GELEN SORUNLAR

Türkiye’de iç göç halen önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Göç, sadece bölgeler arası değil, aynı bölge, hatta aynı il içinde taşradan merkeze doğru devam etmektedir. Göçler dolayısıyla problemler her kademede fiziki alt yapı, derslik, donanım, öğretmen açığı şeklinde kendini göstermektedir. Buna bir de hızlı nüfus artışı eklendiğinde, öğretim alanındaki yatırımlar AB standartlarına ulaşılmasına yetmemektedir. Fizikî yetersizlik, kalabalık sınıflar, ikili öğretim, öğretmen ve öğretim elemanı yetersizliği ve dengesiz dağılım, eğitim ve öğretim alanında çözülmesi gereken problemler olarak ortaya çıkar.

Göç sürecinden en fazla etkilenen ise şüphesiz çocuklar olmaktadır. Göç, çocuk ve ergenlerin ruh sağlığında çeşitli tahribatlara sebep olabilmektedir yani göç, çocuk ve ergen açısından risk içermektedir. Göçe maruz kalan çocuk ve ergenlerde uyum sorunları

³Mustafa Öztürk ve Nihat Altuntepe, Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması. *Journal of Yaşar University*, 3(11), 1587-1625, İstanbul,2008,s.159.

⁴ İbrahim Yasa, Gecekondu Ailesi: Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25, Ankara 1970,s.10

⁵Yasa,a.g.e.s. 17.

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

oluşabilmektedir. Bu durum çocukların eğitimlerine de yansımaktadır ve bu çocuklar göç ettikleri yerlerdeki okullarda çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. İlköğretim çağındaki çocukların yaşadıkları eğitim sorunları aşağıda sıralanmıştır.

1. Uyum Problemi

“Uyum, bireyin sahip olduğu özelliklerin kendi benliği ile çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesidir”.⁶ “Uyumlu kişilik özellikleri, gerçeği yeterli biçimde algılamak, gerçeklerle rahat bir ilişki içinde olmak, endişesiz olarak kendini kabul etmek, davranışlarında doğal olmak, olumlu arayış gösteren motivasyonlara sahip olma, davranışlarında esnek olmak, kendine güveni olmak, rolünü bilmek, gelecekte beklenen amaçları olmaktır”.⁷

Aynı yörelerden gelenler aynı yerlere yerleşerek kent çevresinde kendi içinde kapalı kültür odacıkları oluşturmaktadır. Herhangi bir mahalle ya da semt ölçeğinde olan bu odacıklar, o insanların terk ettikleri yörelerin küçük bir modeli olmaktadır. Kentlerdeki hemşeriler yalnızca aynı köyden olanlar değil, aynı kazadan, aynı vilayetten hatta bazen aynı mezhepten olanlardır. Görünürde kentlerde ama gerçekte her biri kendi memleketlerinde yaşamaktadırlar. Örneğin; Ordu Mahallesi, Erzincanlılar Mahallesi, Trabzonlular Mahallesi gibi mahalleler oluşmuştur. Bu durum insanların kente intibaklarını engelleyen önemli bir nedendir. Bugün İstanbul’da bu gruplaşma açık şekilde görülmektedir. Öyle ki artık ilçeler bile göçle gelen insanların ait oldukları illere göre tasnif edilmektedir.

Göç eden ailelerin birçoğunun göç önceliğini ekonomik problemler oluşturmaktadır. Bu aileler çocuklarının eğitimini ikinci planda düşünmektedir. Oysaki sık sık okul değiştiren bir çocuğun yeni gittiği her okulda, o çevrenin yaşamına uyabilmek için sıkıntı çektiği herkesçe bilinmektedir. Çocuğun maddi, manevi ve toplumsal çevresinin değişmesi, çocukta çoğu kez olumsuz etkiler bırakır. Böyle bir çocuk, güçsüz kaldığı durumlarda okuldan ve derslerden soğuyarak tembellik yapma yoluna gidebilir. Bu nedenle çocuğun okulu gereksiz yere değiştirilmemelidir.⁸

Gün, Çocuk ve Göç başlıklı araştırmasında, “İç göç Türkiye için çok önemli bir toplumsal olgudur ve yaşanan birçok problemin (çocuk ve ergenler açısından çocuk işçiliği, çocuk suçluluğu, sokak çocukluğu ve önemli psikolojik problemler) kaynağını ve nedenini oluşturmaktadır.” demektedir. Bu çalışmada göç etmiş ergenlerin yaşam doyumu, benlik saygısı, sosyal destek ağları ve kültürlenmeleri incelenmiştir. Araştırma sonuçları şöyledir: göç, göç eden ergenlerin yaşam doyumu ve benlik saygısını olumsuz etkilemiş, göç edilen yere göre ergenlerin kültürlenme oranlarının farklılık gösterdiği, göç edilen yer ile göç veren yer

⁶ Özcan Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar,1989, İstanbul,s.9.

⁷ Beril Tufan, *Türkiye’ye Dönen İkinci Kuşak Göçmen İşçi Çocuklarının Psiko-Sosyal Durumları*. Ankara: D.P.T. Sosyal Planlama Başkanlığı, Planlama Dairesi Yayınları, Ankara 1987,s.4.

⁸ Cavit Binbaşoğlu, *Ailede Ve Okulda Eğitim Sorunları*. (2. Baskı) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004,s.130.

arasındaki kültürel, sosyal ve ekonomik farkların büyüklüğünün göçün etkilerini değiştirdiği, fark fazlaysa dış göç kadar etkili olduğudur.⁹

2. Ekonomik Problemler

Büyük kentlere göç eden bu kırsal nüfus, kentte yaşamak uğruna bu yoksulluğa katlanmaktadır. Bu insanlar yoksulluğu hayatlarının bir parçası olarak algılamaktadırlar. Büyük kentlerin gecekondulu halkının sahip olduğu bu durum onun toplum hayatına her yönüyle katılmasını engeller. Bu katılımın asgari seviyede olması ise bu insanların içlerine kapanmasına neden olmaktadır.

Göç eden nüfusun en büyük problemi iş üzerinedir. Bu nüfusun eğitim düzeyi düşüktür. Sahip oldukları bilgi birikimi tarımsal yapıya uygun olduğu için, bunları kent ortamında kullanmalarına imkân bulamamaktadır. Kentin iş hayatı, uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanları kabul etmektedir. Özellikle yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Göçle gelen gecekondulu nüfusu mevcut eğitim düzeyiyle bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir.¹⁰

Gündüz ve Yetim'in konuyla ilgili fikirleri şu şekildedir: "Kentın mevcut teşkilatlarına katılma, bu teşkilatları kullanma yüksek gelir elde etme mümkün olmadığı sürece kente intibak gerçekleşmeyeceğine göre gecekondulu insanın kente intibakı bir problem olarak önemini korumaya devam edecektir. Bu durum büyük kentlere vasıfsız işgücü yığılmasına ve enformel sektörün doğmasına sebebiyet verecektir. Bu problem büyük kentlerde, örneğin İstanbul'da değişik sektörlerin doğmasına yol açmıştır. İşportacılık bunun en güzel örneğidir. İlk aşamada vasıfsız işçi pozisyonunda işsiz olarak yeni yerleşim birimine gelmektedirler."¹¹

Daha önce aile ekonomisi çerçevesinde üretici olan aile bireyleri, kentlerde tüketici durumunda olmaktadır. Böylece ailelerin geçimi daha da güçleşecektir. Üretime katkı sağlayan bireylerin, kent yaşamında üretime katkı sağlamaları zaman alacak ya da kısa vadeli çözümler ile katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Özellikle düzensiz kentleşmeden ve göçlerden doğan sorunlar çok değişiktir. Dinçer'e göre bu sorunlar okul ve ulaşım, sağlık, beslenme, işsizlik, kötü alışkanlıklar, aile içi şiddet, ataerkil yapı vb.gibidir.¹²

3. Sosyal Sınıflara Ayrılma

Sosyalleşme bakımından sosyologlar başlıca iki tabakayı karakteristik saymışlardır: orta ve alt tabaka. Orta tabakada genellikle memurlar, serbest meslek sahipleri ve kalifiye eleman olarak çalışanlar; alt tabakada ise kalifiye olmayan işçiler, az kalifiye hizmet meslekleri, önemsiz ve üretim gücü düşük bazı işyerlerinde çalışan kişiler bulunmaktadır. Göç yaşamış ailelerin büyük çoğunluğu kentlerde gecekondulu semtlerinde veya dar gelirli ailelerin yaşadığı

⁹ Z.Gün, *Çocuk ve Göç*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002 İzmir, s.9.

¹⁰ Gülten Kazgan, *Kuştepe Araştırması* (1. baskı). İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1999 İstanbul,s.18.

¹¹ Mustafa Gündüz ve Nalan Yetim, *Toplum ve Göç* (1. Baskı BBDİE ve Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara 1997,s.110.

¹² Meral Dinçer, Göç – Doğal Kaynaklar İlişkisine Çevre Güvenliği Açısından Bir Bakış. *Toplum Ve Göç Bildiriler Kitabı*, DİE Yayınları, Ankara 1997,s.54-57.

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

yerlerde ikamet ettikleri için bu çocuklar da alt tabakada yer alırlar. Ergün'e göre okullarda verilen eğitim orta ve üst tabakaların sosyal karakterlerine daha uygundur; bu nedenle alt tabaka çocuklarının okulda çok başarılı olmaları oldukça zordur. Onlar da bu nedenle babalarının mesleklerinde yetiştirme yolunu tutarlar. Farklı sosyal çevrelerin, çocukların sosyalleşmesine nasıl farklı etkiler yaptığı en iyi şekilde iletişim davranışları ve dil yetenekleri alanında gözükür.¹³

Dil farklılıkları göç yaşamış çocukları küçüklükten itibaren etkilemektedir. Orta tabakada sevgi dilsel ifadelerle açıklanmaya başlar, çocuklar dil ile sevilir, azarlanır, yönetilir; bu da onlarda dil gelişimini hızlandırır. Somut göstermelerden fazla sorulan sorulara dil ile açıklamalar getirilir. Göç yaşamış ailelerde iletişim sisteminde dil pek kullanılmaz, daha doğrusu cümle ve kelimeler yerine sesler ve vurgular kullanılır. İstekler dil ile ifade edilmez. Göç yaşamış ailelerde anneler çocuklarının davranışlarının neden doğru veya yanlış olduklarını söz ile açıklamazlar. Göç yaşamış ailelerde arasındaki fark, dil farkı değil iletişim biçimi farklılığıdır. Sosyal tabakalar, sosyokültürel ortam çocukların dilini zekâdan bağımsız olarak etkilemektedir. Aile içindeki dil kalıplaması da çocukta daha sonraki kavram gelişimini etkiler.¹⁴

B. GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUĞUN PROBLEMLERİ

1. Dil Problemi

Tezcan'a göre; öğretmenlerin çoğu da toplumun orta tabakalarından geldikleri için ya da öğrenimleri ve meslekleri nedeni ile sonradan bu tabakaya üye olduklarından orta tabakaların kullandığı dili kullanmaktadırlar. Bu nedenle göç yaşamış aileler, sosyo-ekonomik yönden yoksul olan sınıf, onların kullandıkları dili anlamakta büyük zorluklar yaşayacaktır. Öğretmen de onlarla iletişim sağlayamayacaktır. Bu durumda onların başarı oranı düşecektir. Sosyal hayatta insanlar arasındaki eşitliği sağlamada okula çok büyük sorumluluklar düşer. Okula başlangıçta, çocuklar arasında birçok eşitsizlikler vardır. Okul, bu eşitsizlikleri daha da artırıcı yönde değil kapatıcı yönde çalışmalı; okul öğretiminde geri kalanlar veya başarısız öğrenciler çeşitli tedbirlerle desteklenmelidir¹⁵

Çocukların okul başarılarında ailedeki iletişim ile anne-babanın iş hayatı, ailenin mensup olduğu sosyal tabakaya has eğitim teknikleri çok önemlidir. Soruna genel olarak bakıldığında, aile içinde daha çok cezalandırılan ve çok sıkı kontrol edilen, elverişsiz bir eğitim ortamında yaşayan göç yaşamış ailelerin çocukları, diğer tabakalara göre okulda daha başarısızdırlar. Bu arada, aile ile okul başarısı arasındaki bağlantıyı çok etkileyen bir başka faktör de ailelerin, çocukların ders çalışmasına, ev ödevlerini hazırlamasına yardım edip etmemeleri, sordukları sorulara cevap verip vermemeleridir.

¹³ Mustafa Ergün, *Eğitim Sosyolojisi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi., Afyonkarahisar 1997, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos>. adresinden 8 Haziran 2013 tarihinde alınmıştır.

¹⁴ Ergün,a.g.m,s.41.

¹⁵ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları,Ankara 1997,s. 75-90; Ergün,a.g.m.s.90.

2. Ekonomik Sorunlar

Hızlı nüfus artışı, köyden kente yoğun göç, ekonomik yetersizlik gibi nedenler de önceki yıllardaki zorunlu eğitimin çok kısa olmasının olumsuz sonuçlarını artırmaktadır. Göç yaşayan ve ekonomik durumları iyi olmayan ailelerin büyük çoğunluğu öncelikle çocuklarını zorunlu olduğu kadar okutmak ve daha sonra hemen ekonomik hayata katılarak aileye destek olmasını istemektedirler. Aile, kentte barınabilmek için zorunlu eğitimini tamamlayan her çocuğu para kazanmaya zorlamıştır. Hatta aile çocuğu gelir getirme aracı olarak gördüğünden daha çok çocuk sahibi olarak nüfus plânlamasına da olumsuz etkide bulunmuştur. Baştaymaz tarafından yapılan bir çalışmada kentlerde çok çocuklu aile reislerinin çalışma eğilimlerinin düştüğü tespit edilmiştir. Aile reisi, çalışan çocukların gelirlerini toplayan ve bunlarla ailenin geçimini sağlayan bir organizatör durumuna gelmektedir.¹⁶

Göç yaşayan ailenin ekonomik durumu iyileştikçe, ailelerin çektikleri sıkıntılar nedeniyle aileler çocuklarının da aynı sıkıntıları çekmemeleri için okumalarını ve iyi bir tahsil yapmalarını isterler. Bu nedenle aileler çocuklarını okutabildikleri kadar okutmak niyetindedirler. Kent yaşamında daha iyi iş ve gelirin, eğitim düzeyinin yüksekliğiyle alakalı olduğundan aileler de çocuklarının bu eğitimi alarak sefalet ortamından kurtulmalarını isterler.

3. Göç Yaşamış Çocukların Çalıştırılması Problemi

Çocuğun uzun süreli ve ayakta, soğukta, havasız ortamda, tehlikeli makinelerle korumasız olarak çalışması beden sağlığını olumsuz olarak etkilediği gibi sosyal ve ruh sağlığının da bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" özdeyişi çocuğun zihinsel etkinliklerinin sağlıklı olmasının da büyük ölçüde beden sağlığına bağlı olduğunu göstermektedir. Öğrenmeyle ilgili yapılan araştırmalar, beynin seçkisiz bir biçimde birbiriyle ilişkilendirilmiş bir sinir ağıyla doğduğunu; bu sinirsel ağın çocuk döneminde biçimlendiğini; yetişkinlikte ise daha çok çocuklukta biçimlenen bu hücre kümelerinin kullanıldığını göstermektedir. Bu durumda çocuklukta öğrenmeler, gelecekteki öğrenmelerin çerçevesini çizmekte, onları zenginleştirmekte ya da sınırlandırmaktadır. Diğer bir deyişle, yetişkin öğrenmesi yeni hücre birleşimleri geliştirmekten çok, çocuklukta geliştirilenlerin yeniden düzenlenmesi, organize edilmesini kapsar.¹⁷

Uyarıcı bakımından sınırlı ve sağlıksız bir çevrede çalışan çocuk, tekdüze, rutin işleri uzun saatler boyunca yapmak durumunda kaldığından kazanacağı yaşantılar da sınırlı kalmaktadır. Sonuçta tüm öğrenmelerin temelini teşkil eden anadilini etkili olarak kullanma, okuduğunu anlama, sayısal işlemlerde yeterlik, uzamsal yetenek vb. yeterlikler bakımından sınırlı kalan çocuğun gelecekteki öğrenmelerinde başarısız olma olasılığı yüksek olmaktadır.¹⁸

Göç edenlerin belirli ve istikrarlı bir işe sahip olmamaları onların ekonomik açıdan sıkıntı ve sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum çocukları da etkilemektedir. Çocuklar

¹⁶ Tahir Baştaymaz, Çocuk Hakları, Çalışan Çocuklar ve Eğitim Sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(151), 2001 Ankara,s.73-74.

¹⁷ B.R. Hergenhahn, *An Introduction to Theories of Learning(9th ed.)*, Prentice-Hall.Inc,1988 New Jersey.

¹⁸ Nuray Senemoğlu, Çocuk Hakları Çalışan Çocuklar Ve Eğitim Sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 2001 Ankara,s.3.

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

zorunlu olarak küçük çaplı işler yapmaktadırlar. Seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, kâğıt toplama gibi işlerle aile bütçesine destek sağlamaktadırlar. Bu işleri de çocukların çok az bir kısmı bulabilmektedir. Ekonomik güçlükler, iş bulamama ve açlık tehlikesi, hırsızlık gibi yüz kızartıcı suçları artırma ortamını oluşturan başlıca faktörlerdir. Çocukların asli görevi olmayan bu çalimsalar onların temel sorumluluklarını yerine getirmelerini büyük ölçüde önlemektedir. Tüm bunların yanında dengeli beslenme ve giyinme de tam bir sorun teşkil etmektedir.

4. Babaların Çalışması Dolayısıyla Ortaya Çıkan problemler

Türkiye'de doğu bölgeleri başta olmak üzere aile yapısına bakıldığında ataerkil aile yapısının baskın olduğu görülmektedir. Tatlıdil'in Kayseri'de gecekondular üzerine yaptığı araştırmada da aile reislerinin çocuklarının devam ettikleri okul ile ilişkilerinin okul-aile-öğrenci etkileşimi içinde yok denecek kadar az yer tuttuğu, hane reislerinin okul yönetimi ve öğretmenlerle karşılıklı ilişkiden kaçındıkları görülür. İlginç ve önemsiz gibi görülebilecek bu düşünce pratikte bakıldığında, sorunun temel gerekçelerinden biri olarak ortaya çıkar. Bu tür yerleşim bölgelerinde genelde erkeklerin çalıştığı kadınların ev kadını olduğu görülür.¹⁹

Bu durum okulda yapılan veli toplantılarına annelerin katılması sonucunu doğurmaktadır. İlk bakışta annelerin çocuklarını daha iyi tanıdığı ve onların üzerinde daha etkili olacağı düşünülebilir. Kaldı ki babalar çalıştığı için annelerin öğrencilerle geçirdiği zamanlar daha çok gibi görünmektedir. Ancak sorun etraflıca ele alındığında bu görüşün çok iyimser bir yaklaşımı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Aileye veli görüşmelerinde iletilen ve öğrenciye davranış kazandıracak unsurlar bazen bir etkinlik bazen de yaptırım gerektirmektedir. Bu durum, ailelerin ataerkil yapısı düşünüldüğünde, babanın karar sürecinde etkisinin daha fazla olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sarı'nın çalışmasına göre çoğu zaman, öğrenciye davranış kazandırması amacıyla düzenlenecek olan sosyal etkinliklerde son kararı baba vermektedir. Babanın okula gelmemesi dolayısıyla öğretmenlerin babayı etkilemesi de mümkün olmamaktadır.²⁰

Tatlıdil'in Kayseri'de gecekondular üzerine yaptığı araştırmada da aile reislerinin çocuklarının devam ettikleri okul ile ilişkilerinin okul-aile-öğrenci etkileşimi içinde yok denecek kadar az yer tuttuğu, hane reislerinin okul yönetimi ve öğretmenlerle karşılıklı ilişkiden kaçındıkları saptanmıştır. Bu durumda gecekondular ailelerinin çocukların okuldaki başarılarını devamlı kılacak etkin önlemler almadığı ya da bu konuda çaba harcamadığı belirtilmiştir.²¹

¹⁹ Ercan Tatlıdil, *Kentleşme ve Gecekondular*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi, 1989 İzmir, s.48-50.

²⁰ Derya Sarı, *Okul Yönetimi ve Halkla İlişkiler*, 2003, meb12.meb.gov.tr/.../ 6013611_ deryasarokul ynetimivehalklailekiler adresinden 5 Haziran 2013'te alınmıştır.

²¹ Tatlıdil, a.g.e, s.55-60.

5. Ailelerdeki Çocuk Sayısının Yüksek Olması

Göç eden ailelerin çocuk sayısı 3-5 arasında değişir. Bunun nedeni, ailelerin kırsal motifler dolayısıyla çocuğun hala gelecek garantisi olarak görülmesidir. Bu durum zaten düşük olan gelir seviyesinin kişi başına harcamalar temel alındığında daha da düşmesine neden olmaktadır. Sonuçta aile, öğrencilerinin belli eğitsel aktivitelere katılmasını biraz da maddi nedenlerle kısıtlamakta, bundan daha da önemlisi eğitimlerini yarıda kesmek ve liseye göndermemek gibi bir yöntem izlemektedir. Çocuk sayısının yüksek olması, anne ve babanın çocuklarına ayırabileceği zamanın da azalmasını beraberinde getirmektedir. Bu durumun yarattığı şartların sonunda veli, eğitim etkinliklerine öğrencisini göndermekte güçlükler yaşamaktadır.

Bilgili'nin Doğudaki göç olgusunun çocuk üzerine etkilerini ele alan "Doğu Anadolu Bölgesinde Göçe Maruz Bırakılan Çocuklar" adlı araştırmasında olayın önemi şu şekildedir: bölgede aileler çok çocuklu bir yapıya sahip olduğundan göç eden nüfusun yarısından fazlasını çocuklar teşkil etmektedir. Yoğun ve her iki tarafın da hazırlıksız yakalandığı bu göç dalgasından en büyük ve kalıcı zararı hiç şüphesiz çocuklar görmüş ve görmeye devam etmektedir. Zira iç çatışmalar ve bunun doğal sonucu olan göçler çocuklara hayatlarının sonuna kadar izlerini taşıyacakları acılar tattırmaktadır. Kendilerini dış etkilerden koruyamayacak yasta olan küçük insanlar olaydan çok boyutlu olarak etkilenmektedirler."²²

Göç sonucunda aileler ilk etapta kalabalık ortamlarda yaşamaktadırlar. Yakın akraba 2 veya 3 aile aynı konutta yaşayabilmektedir. Bu aynı mekânda 20-25 kişilik nüfusun bir arada yaşaması demektir ki böyle bir ortamda hiç bir ailesel fonksiyonun yerine getirilemeyeceği ortadadır. Bu durumdan hiç kuşkusuz ki en çok etkilenen yine çocuklar olmaktadır.

C. ÇOCUĞUN EĞİTİMİ ÜZERİNDE GÖÇÜN ETKİSİ

1. Velilerin Eğitime İlgisizlikleri

Göçlerin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde öğrencilerin yaşadığı en önemli sorunlardan birisi, öğrenci velilerinin okula ve çocuklarının eğitim sürecine karşı ilgisizliğidir. Özellikle büyük kentlerde, son yirmi yıl içerisinde gerçekleşen göçlerle oluşan mahallelerde yer alan okulların, bu sıkıntıyı daha çok yaşadığı bilinen bir gerçekliktir. Kentleşme sürecini tamamlayamayan ailelerde, temel sıkıntı kaynakları arasında ilk sırada yer aldığı düşünülen "geçim sıkıntısı" okul yönetimi ve öğretmenlerin karşısına bahane olarak sunulmakta ve ilgisizliğin temel nedeni olarak fakirliği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, okulun önemli sorunu, öğrenci velilerinin okula ilgisizliği olarak görülmektedir.²³

Yoğun olarak göç alan bölgelerdeki okulların bulunduğu mahalleler 15-20 yıllık süreç içerisindeki göçlerle oluşmuştur. Bu tür mahallelerde halkın ortak noktası; göç öncesi yerleşik buldukları bölgelerin kırsal kesiminde yaşamış olmalarıdır. Bu durum ailelerin eğitime

²² Ahmet Bilgili, *Doğu Anadolu Bölgesinde Göçe Maruz Bırakılan Çocuklar*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1996,s.20.

²³ Sarı,a.g.e.s.15.

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

ilgisizliğinin temel gerekçesi olarak görülebilir. Hatta bu durumun beraberinde getirdiği bir diğer sorun da ailelerin çocuk sayısının fazla olmasıdır.

Kıray'ın çalışmasına göre kente göç ile birlikte, ailenin çocuklar üzerindeki denetimi azalmaktadır. Ayrıca aile içinde yeni kent toplumunun istediği kişiliği verecek şekilde otorite ve sevgi ilişkileri gelişmemiştir. Buna rağmen kentlerde çocukların sosyalizasyonunu sağlayan aile dışındaki kurumlardan söz konusu küçükler, yeterince yararlanamaz. Göç eden anne baba köydeki davranış biçimlerini hemen değiştirmemekte, bu durum çocuğun aile ile sorunlar yaşamasına yol açmaktadır.²⁴

Eğitim göç eden ailelerin bir başka sorunudur. Göç eden aileler için eğitim öncelikli sorun olarak görünmemektedir. Araştırmaya katılanların hiçbiri çocukların eğitimini öncelikli sorun görmemektedir. Onlar için önemli olan ekonomik ihtiyaçlardır. Devlet güç koşullara rağmen eğitimi göçmen kamplarına taşımaktadır. Ancak eğitimden beklenen randıman alınmamaktadır.

2. Göç Yaşamış Çocukların Psikolojik Durumları

Bilgen'in "Göçün Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri" adlı araştırmasında şu sonuçlar elde edilmiştir. Göç edenlerde majör depresyon yaygın anksiyete bozukluğu, alkol bağımlılığı görülmektedir. Ayrıca bu araştırmaya göre göç edenlerde yorgunluk hissi, baş ağrısı, karın ağrısı baş dönmesi gibi bedensel belirtilerin daha fazla olduğu gözlenmiştir.²⁵

Uluocak'a göre "İç Göç Yaşamış ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyumu" araştırmasında yoğun göç alan Antalya İli Şafak Mahallesi'nde bulunan iki okula devam eden 8-12 yaşları arasında 76 iç göç yaşamış ve 78 iç göç yaşamamış çocuk üzerinde çalışmıştır. Aşağıda bu araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.²⁶

Araştırmada, anneler, göç yaşayan çocuklarda görülen davranış problemleri ve nevroitik problemler arasında belirgin farklılık bildirmemişlerdir. Bu problemler açısından göç yaşayan ve yaşamayan çocuklar arasında da belirgin farklılık bulunmamıştır. Ancak öğretmenlerin, göç yaşayan çocuklarda, yaşamayan akranlarına göre yaklaşık 2 kat daha fazla nevroitik sorun bildirdikleri görülmüştür. Bu bulgudan hareketle, göç yaşayan çocukların okulda daha fazla içe yönelme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Okul başarısızlığının yanı sıra, göç yaşayan çocuklar arasında tırnak yeme, altını ıslatma ve kekemelik sorunları da belirtilmektedir. Göç yaşamış grup açısından bulgular incelendiğinde, okulda kolayca gözlemlenebilecek kekemelik ve tırnak yeme gibi problemlerin, öğretmenler tarafından daha az fark edildiği görülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin çocukları yeterince tanımamaları, sınıfta yeterince gözlemleyememeleri ya da çocuklara yeterince söz

²⁴ Mübeccel Belik Kıray, *Toplum Bilim Yazıları*. Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 1982,s.38-45.

²⁵ İbrahim Bilgen, *Göçün Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana 2001,s. 75-80.

²⁶ Gonca Polat Uluocak, *İç Göç Yaşamış Ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyumu*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009 İzmir,39-42.

vermemeleri ile açıklanmaktadır. Buna karşın, tik bozukluğunun annelerden daha fazla belirtildiği bulgusuna ulaşılmaktadır. Tik bozuklukları, genel tedirginliğin, bunaltı ve kaygı durumunun belli bir kasın kasılmasıyla, dışarı vurulması olarak yorumlanmaktadır. Bu durumda, göç yaşayan çocukların okulda daha fazla kaygı ve tedirginlik yaşadıkları söylenebilir.

3. Göç Yaşamış Çocukların Başarısızlığı

Göç yaşayan çocuklarda en sık görülen problem, hem öğretmenleri hem de anneleri tarafından okul başarısızlığı olarak iletilmektedir. Bu sorun, göç yaşamayan çocuklar için de birinci sıradadır. Bu durumun çalışmanın gerçekleştirildiği bölgenin özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Büyük kentlerin göç alan bölgelerinde yaşayan çocuklar arasında okul başarısızlığı, okuldan kaçma, sokakta çalışma gibi sorunların yaygınlığı ve bu sorunların artık gecekondü mahallelerinin temel özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkması, gerek sosyal hizmetler gerekse eğitim hizmetlerinin bütüncül bir bakış açısıyla eşgüdümlü olarak sunulması ihtiyacını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Çocukların okul ve ev ortamında gösterdikleri olumlu özellikler, çoğunlukla saygılı, uyumlu, sessiz, sakin olma şeklindedir. Çoğunlukla içe dönük kişilik özellikleriyle uyumlu olan bu özellikler, göç yaşayan çocuklarda bu tür psikolojik uyum problemlerinin göz ardı edilebilmesi riskini de düşündürmektedir. Öğretmenlerin çocukların olumlu özellikleri ile ilgili sorulara düşük oranda yanıt vermeleri ayrıca üzerinde durulması gereken bir bulgudur. Literatürde göçmen çocuklarla ilgili ifade edilen kalıp yargıların bu durum üzerinde ne derece etkili olduğu bu çalışmada sorgulanan bir değişken değildir, ancak bunun önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

“Göç eden ailelerin % 50’sinin okul çağına gelmiş çocukları okula gidebilmektedir. Geri kalan % 50’sinin yarısına yakını hiç okul yüzü görmemiş ya da okulu terk etmek zorunda kalmıştır. Mevcut eğitim hizmetinden ise gerekli verim alınamamaktadır” (Aslan, 2001, s. 2). Büyük çoğunlukla, ebeveynin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve psikolojik koşulların getirdiği gerginlik yoğun bir şekilde çocuğa yansımaktadır. Bu da çocuğun bütün ilişkilerinde bir anlamda belirleyici ve yönlendirici olmaktadır. Bayraktar “Köyden Kente Göç Olgusuna Bağlı Olarak İlköğretim Okullarında Ortaya Çıkan Sorunlar” adlı çalışmasında Diyarbakır ilindeki İlköğretim Okullarını incelemiştir.²⁷ Bu araştırmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir: yoğun göç ile okulların fiziksel olarak yetersiz hale geldiği, göç eden ailelerin çocuklarına sağlıklı bir barınma ve evde ders çalışma ortamı sağlayamadığı, göç alan bölgelerde okulların alt yapı sorunları olduğu, sınıflardaki öğrenci sayılarının arttığı, buna bağlı olarak öğrencilerin pasif hale geldiği, öğretmenlerin göç alan yerlerde çalışma zorluğu, sınıf kalabalık oluşu gibi nedenlerden dolayı çalışmaktan rahatsız oldukları, köyden kente göç alan bölgelerdeki okullarda bulunan öğrencilerde disiplin sorunu yaşandığı, göç eden ailelerin çocuklarını

²⁷ Emin Bülent Bayraktar, *Köyden Kente Göç Olgusuna Bağlı Olarak Diyarbakır İl Merkezindeki İlköğretim Okullarında Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Öğretmen Alguları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1999 İzmir, s.70-80.

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

okula isteksiz gönderdiği, bu bölgelerdeki okullarda daha çok stajyer öğretmenlerin görev yaptığı, yöneticilerin büyük bir bölümünün göç sonucu artan problemlere çözüm bulmakta zorlandığıdır.

SONUÇ

Göç bir olgudur. Göç sadece Türkiye'de değil dünyanın çeşitli yerlerinde ve çeşitli zamanlarda yaşanmış ve halen yaşanmaya devam etmektedir. Türkiye'de göç 1934 sonrasında I.BSKP çerçevesinde sanayi yerleşim yerlerine doğru kırsal alandan ve diğer kentlerden başlamıştır. Ülkede ikinci göç dalgası 1950 DP döneminde gerçekleşmiş ve bu dalga daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Göç hareketi kentleşme, gecekondulaşma, alt yapı yatırımları, okul, sağlık, eğitim, ulaşım vb. sorunları da beraberinde getirmiştir.

Göçün eğitim üzerinde uyum sorunları, sosyal sınıflara ayrılma ve dil sorunu, çocukların çalıştırılması sorunu, velilerin eğitime ilgisizlikleri ve kentleşme sürecini tamamlamamış olması sorunu, ailelerdeki ataerkil yapı ve babaların çalışması dolayısıyla veli toplantılarına annelerin katılması, ailelerdeki çocuk sayısının yüksek olmasının çocuk başına düşen eğitim harcamalarını azaltması gibi temel etkileri olmuştur.

Özellikle kırsal kesimde eğitim olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle niteliksiz işgücü konumunda kalan kent göçmeni aileler çocuklarına sınırlı da olsa eğitim, iş, meslek fırsatları yakalayabilme konusunda bazı olanakları yakalayabilmektedirler. Ancak aileler çocuklarının okuldaki başarılarını devamlı kılacak etkin önlemler alma konusunda aynı duyarlılığı göstermemektedirler. Göç yaşamış çocukların uyum, akademik başarı, ailenin ilgisizliği, kalabalık aile, çalışma ortamının bulunmaması, ailenin eğitime önem vermemesi, ailenin ekonomik problemleri nedeniyle çocuğu çalıştırması, çocuğun karşılaştığı güçlükler nedeniyle ruhsal sağlığının bozulması gibi problemler ortaya çıkmakta ve göç çocuğu ve çocuğun eğitimini etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- ASLAN, Cahit, *Göç-Eğitim-Batman ve Çocuk: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göçün Aile ve Çocuk Eğitimi Üzerindeki Etkisi*. <https://www.google.com.tr/webhp?hl=tr#hl=tr&q=egitim.cu.edu.tr%2Fmyfiles%2Fopen.aspx%3Ffile%3D942.doc%E2%80%8E> adresinden 18 Mayıs 2013'te alınmıştır.
- BAŞTAYMAZ, Tahir, *Çocuk Hakları, Çalışan Çocuklar ve Eğitim Sorunları*. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(151), 2001 Ankara
- BAYRAKTAR, Emin Bülent, *Köyden Kente Göç Olgusuna Bağlı Olarak Diyarbakır İl Merkezindeki İlköğretim Okullarında Ortaya Çıkan Sorunlara İlişkin Öğretmen Algıları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1999 İzmir.
- BİLGİN, İbrahim, *Göçün Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana 2001.
- BİLGİLİ, Ahmet, *Doğu Anadolu Bölgesinde Göçe Maruz Bırakılan Çocuklar*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Ailede Ve Okulda Eğitim Sorunları*. (2. Baskı) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- DİNÇER, Meral, *Göç – Doğal Kaynaklar İlişkinde Çevre Güvenliği Açısından Bir Bakış. Toplum Ve Göç Bildiriler Kitabı*, DİE Yayınları, Ankara 1997.
- DOĞANAY, Hayati, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazi Büro Yayınevi, Ankara,1994.
- ERGÜN, Mustafa, *Eğitim Sosyolojisi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi., Afyonkarahisar 1997, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos>. adresinden 8 Haziran 2013 tarihinde alınmıştır.
- GÜN, Z., *Çocuk ve Göç*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002 İzmir.
- GÜNDÜZ, Mustafa ve YETİM, Nalan, *Toplum ve Göç (1. baskı)* BDDİE ve Sosyoloji Derneği Yayınları, . Ankara 1997.
- HERGENHAHN, B.R., *An Introduction to Theories of Learning(9th ed.)*, Prentice-Hall.Inc,1988 New Jersey.
- KAZGAN, Gülten, *Kuştepe Araştırması (1. baskı)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1999 İstanbul.
- KIRAY, Mübeccel Belik, *Toplum Bilim Yazıları*. Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 1982.
- KÖKNEL, Özcan, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar,1989, İstanbul.

TÜRKİYE'DE GÖÇ YAŞAMIŞ ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

- ÖZTÜRK, Mustafa ve ALTUNTEPE, Nihat, Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması. *Journal of Yaşar University*, 3(11), 1587-1625, İstanbul,2008.
- SARI, Derya, *Okul Yönetimi ve Halkla İlişkiler*,2003, mebk12.meb.gov.tr/.../ 16013611_deryasarokulynetimivehalklailelikiler adresinden 5 Haziran 2013'te alınmıştır.
- SENEMOĞLU, Nuray Çocuk Hakları Çalışan Çocuklar Ve Eğitim Sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 2001 Ankara.
- TATLIDİL, Ercan, *Kentleşme ve Gecekondu*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi,1989 İzmir.
- TEZCAN, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları,Ankara 1997.
- TUFAN, Beril, *Türkiye'ye Dönen İkinci Kuşak Göçmen İşçi Çocuklarının Psiko-Sosyal Durumları*. Ankara: D.P.T. Sosyal Planlama Başkanlığı, Planlama Dairesi Yayınları, Ankara 1987.
- ULUOCAK, Gonca Polat, İç Göç Yaşamış Ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009 İzmir.
- YASA,İbrahim, Gecekondu Ailesi: Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25, Ankara 1970.